

Красимира Илиевска

ЗА НЕКОИ НЕСЛОВЕНСКИ СУФИКСИ
ВО ИЗВЕДЕНКИ ОД ЛИЧНИ ИМИЊА
ВО МАЗУРИНСКАТА КРМЧИЈА

Крмчиите воопшто, спаѓаат меѓу помалку обработуваните книжевни видови, иако материјалот претставен во нив е извонредно интересен од повеќе аспекти. Со една анализа на лексичкиот материјал¹ се утврдува дека само во томовите на Прашкиот словник (1–36) има повеќе од 150 лексеми кои се документирани само според крмчиите. Истото би можеле да го кажеме и за ономастичкиот материјал, кој, колку што ми е познато, досега воопшто не бил предмет на посебни истражувања.

Бидејќи овде претставениот материјал е ексерпиран од Мазуринската крмчија, ракопис од третата четвртина на XIV век², така е даден и насловот на ова соопштение, но голем број од тие примери можеме да ги најдеме и во други ракописи од овој вид со сличен, или дури и со различен состав.

Сосема е логично да се претпостави дека преводот на крмчијата не бил лесен. Требало да се најдат еквиваленти за редица зборови и поими, кои биле непознати дотогаш во старословенскиот, а требало да се создаде и соодветна црковно-правна терминологија. Првиот превод на Крмчијата, односно Номоканонот е направен во Моравија, од Методиј Солунски³, и траги од тој прв превод наоѓаме и во подоцна создадените ракописи од овој тип, дури и кога тие имаат сосема друг состав.

¹ Сп. Н. Родиф, *Крмчија као извор нове лексике, Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд 1984.

² Критичкото издание на Мазуринската крмчија, како и подробна јазична анализа на ракописот, треба да излезат од печат во 1990 год.

³ Сп. К. Илиевска, *По трагите на Методијевиот номоканон. Зборник Кирило-Методијевиот период и Кирило-Методијевицката традиција во Македонија*, Скопје 1988. Таму и друга литература.

Овде ќе се задржиме само на неколку суфиксални образувања, главно за именување на различни ереси, кои по своите форми и начин на образување, заслужуваат посебно внимание.

Адаманите – Оригените ини . ωт Оригена иже и адаманите... од ЛИ *Ἀδάμας, Ἀδάμαντος, Ἀδάμαν(τ)-ίτης* 'непокорен'⁴.

Аполинарите – четири на десетници . иже и срѣдници глаголѣт сѣ . и ариане . и наватјане . и аполинарите <ЛИ од теонимот *Ἀπόλλων, Ἀπολλινάριος*.

Апотактиты – въздръжници и врѣтшиники . и апотактиты – *ἀποτάσσω, ἀποτάττω* – 'отстранува, въздржува'.

Ворворите – ωт того еретици нарицаем и разѡмници и ворворите . иже сказаѣт сѣ скврѣници...; *ворвориты* сѣ нарицаѣт . си варвара и верѡа почитаѣт – ЛИ *Βαρβάρα*⁵.

Варсанѡфите – в. иже иѣм ченици глаголѣт сѣ . си единомѣдрѣно сѣ гајаны и Θεодосјаны <ЛИ *Βαρσανούφιος*, првиот епископ што го хиротонисале Варсануфитите, еретици од V век, монофизити во IX век поврзани со Јаковитите.

Гајаните – ωт Гајана алеѣанѣдѣрскога – ЛИ *Γαϊανός*.

Дамјаните – ини северјане . иже сѣтѣ Θεодосјане . и аггеловци . и дамјаните . приемлѣше севира и Θεодосја помѣновенаа . и Дамјана сѣ нима – ЛИ *Δαμϊανός*.

Димитритите – д. иже аполинарин нарицаѣт сѣ . иже не сѣврѣшено христово пришествие сирѣч вѣплѣщение исповѣдаѣт – ЛИ *Δημήτριος*.

Елкесаите – е. ωтмещаѣт нѣкаа ωт вѣсего божественаго писана < – *ἐλκεῖω* 'одвлекува'.

Ираклјоните – и си кѣ ωсморичным науучаѣт сѣ прилагаѣше сѣ баснословием – *Ἡράκλειος* – ЛИ од патроним < *Ἡρακλῆς* – 'славен поради Хера'.

Иаконите – Манихеи . иже иаконите глаголѣт сѣ . симаниа персѣднина оученици – *Διακονίτες? Ἰακωβίτες?*

Јаковѣите – I. ωт Јакова нѣкоего распространившѡга таковѣѣ ересь . за многѣѣ хѡдост . и божество цаизала нарицаемаго – ЛИ *Ἰακώβος*.

Јераките – I. сѣ ωт ерака иже ωт леѡнтова града егупетскога оучителѣ нѣкоего – ЛИ *Γεραξ, - ακος* 'сокол'.

Јулијаните – Гајаните иже сѣт Јулијаните . иже глаголѣт ωт самого сѣединенја господню тѣлеси по в'семѡ ѡбразѡ нетлѣдно быти – ЛИ *Julianus; Iulius*.

Катактисити < *κατα-κτείνω* 'убива'.

⁴ Објаснувањата се дадени според: Pape-Benseler, *Wörterbuch der Griechischen Eigennamen*, Graz 1959; H. Liddell, R. Scott, H. Jones, *Greek-English Lexicon*, Oxford 1953.

⁵ Бројката во заграда укажува колку пати тој назив се среќава во текстот.

Маркионите – Маркионъ ѿт Понта сын родом епископа оубо сынъ бѣше; ѿт Маркиѡна трапезѡнскаго – ЛИ *Marcius, Marcus* ‘чекане’.

Сп. и *Маркионисте*.

Монданите – Катафрѣгасте . монданите и скодрѡгите . иже ветхы и новы завѣтъ приемлѣт . дрѡгыѣ же пророкы въводлѣт . мондана нѣкоего и прискилы почитаѣше – ЛИ *Montanus*.

Сп. уште форма *Монданиты*.

Николаите – ѿт Николы иже надъ потрѣбама съ диаконы ѿт апостолов оучиненаго – ЛИ *Nikólaos*.

Ниовите – ини севириане иже сѣт Ѳеодосиане и Ниовите . иже Севира и Ѳеодосиа приемлѣше . приемлѣт и Стефана Мѣдрѣца . иже именѡемыи ниовитъ – ЛИ изведено од *νεοφύτος* ‘новопосаден’, ‘новопокрстен’.

Сп. и *Ниовите*.

Оригенте – ѿт Оригена нѣкоего – *Ὠριγένης*.

Офите – Офите иже сказаѣт сѣ змиѣ славащии – *ὄφεις, -εως* ‘змија’.

Павлианите – ини севириане . иже сѣт Ѳеодосиане . и Павлианите . приемлѣше Севира и Ѳеодосиа . прѣжде реченаа . и съ нима Павла пореклом чрънаго – *Παῦλος, Παυλίκιος*.

Сп. уште *Павлианисте* . иже сѣт павликиане . ѿт павла сомосатского.

Скодрѡгите – в. Монданите – нејасно.

Самарите – евѣ... по чѣсто крыщаѣт сѣ въ водах . лѣтѣ же и зимѣ . въ очищение рекше јако и самарите – *Σαμαρείαι*.

Фовионите – разѡмници . иже ереси приемше, болми же сихъ въсѣхъ стѡдодѣние творѣше неистово . въ Егуптѣ – ЛИ *Favonius*.

Од горниот преглед се гледа дека во Мазуринската крмчија се среќаваат 59 образувања со суфиксот *-ите/-иты* изведени од 25 основи. Во некои случаи една иста ерес се среќава во паралелни форми изведени со различни суфикси, на пр. *Маркионите* и *Маркионисте* сп.: „маркионите . маркионъ ѿт понта сын родом епископа оубо сынъ бѣше . растлив же дѣвица ѿтѡдѣже . понеже изгнанъ бысть ѿт своего ѡтыца изъ цркъве . съшедъ въ Римъ и тако просивъ покаание ѿт сѣщих тогда властель црковныхъ . и не полоучивъ . вѣста на вѣрѣ . и оучаше три начѣла быти . благо . и праведно . и зло . быти же по новомѡ завѣтоу тѡждоу ѿт ветхаго . и въ немъ глаголаващаго . съ же и иже ѡтъ него маркионисте; Павлианите иже сѣт Павликиане и сл. На други места разликата во формата, односно суфиксот е поради тоа што се работи за различни ереси, сп.: *Павлианите* – ѿт Павла пореклом чрънаго и *Павлианисте* – ѿт Павла Самосатского и сл. Во некои случаи не би можело, поради отсуството на поподробно објаснување, да се определи дали се работи за различни ереси или за барање на поприкладна форма, сп. *Аполинарите* покрај *Аполинариане* и *Аполинарие*; *Самарите* и *Самариане* и тн.

Покрај гореспоменатите Маркионисте и Павлианисте, со суф. -исте е изведен и називот *Лоуканисте* – од Лоукан нџкто *Λοίκιος, -ov, Lucius*. Во сите овие случаи наблудуваме позната појава на проширување на основата со -с- од -ес основите, и така проширениот суфикс започнува да се додава и на други, неконсонатски основи.

Слично по образување е и името на уште една ерес – *Катафрџгасте*, со суф. -асте: творџт же слоужбџ . пробадаџце младо дџтџ мџднџми иглами . џако же и катафрџгасте . и вџ крџви его мџкџ замџсивше . и хлџбџ сътворше џако просфорџ, того причџщаџт сџ. Оваа ерес се споменува трипати во иста форма. Катафрџгасте – *καταφρῆγω* ‘гори, пали, претвора во пепел’.

Исто така единичен, но не и помалку интересен е називот *Вардилџте*, образуван со суфиксот -џте споменат при набројувањето на ересите кои „по христовџ пришестви вџзрастџшџџ . и на христовџ црџковџ бранџ творити шџтаџџџџ сџ, – ЛИ *Варδύλης* или *Варδιλῆς*.

Суфиксот -ит- е непродуктивен во словенските јазии. Би можело да се каже дека е жив само во придавска употреба, форма што се совпаѓа со формата на партиципот на претеритот пасивен од глаголите на -ити, како во прасловенскиот, така и во сите современи словенски јазии. Со него се образуваат и придавки од именски и глаголски основи, на пр.: *честит, истинит, законит, очит* и сл.

Различен по потекло, иако ист по звучење е исто така познатиот во сите словенски јазии интернационален суфикс од книжен стил кој се среќава во примерите од типот на: архимандрит, митрополит, езуит, космополит и сл. и води потекло од грчкиот суф. -ίτης. Истиот суф. го среќаваме и во терминологијата на одделни научни области, сп.: *пирит, теодолит, сталактит* и тн. Во некои случаи, како на пр. во *анетит*, се работи за суф. од латинско потекло -itus⁶.

Во словенските јазии е познат и суф. -ист или -иста, исто така продуктивен интернационален суф. од грчко потекло. Служи за образување на *nomina agentis* од грчки и латински основи, со значење: оној кој се занимава со определена научна област, на пр.: *славист, полонист, лингвист, германист*, или лице ангажирано со некоја работа: *статист, капиталист* (од француска основа и *журналист*), или приврзаници на идеја: *комунист, материјалист, идеалист, нихилист, оптимист, песимист* и тн. Состојбата во современите јазии е таква, што во некои е прифатена формата -ист како во германскиот, англискиот и францускиот, а од словенските во рускиот, бугарскиот, македонскиот, словенечкиот, а други пак формата -иста, како полскиот и чешкиот. Во српскохрватскиот се среќава колебање кое е документирано и во

⁶ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. 1, Zagreb 1971.

Речникот на Вук Караџиќ: евангелист, но јуриста; во Речникот на Ѓ. Даничиќ се среќава само формата на *-иста*, а во современиот српскохрватски јазик двете форми се употребуваат паралелно: *комунист(а)*, *јурист(а)*, *статист(а)*, *авангелист(а)*.

Суфиксот *-tās*, јонско-атички *-της*, ж.р. *-tis* е еден од најпродуктивните во грчкиот јазик. Документиран е уште во најстарите грчки текстови, а жив и продуктивен е во современиот јазик. Се употребува во различни варијанти и со различни проширувања како со деноминативни, така и со девербативни основи, на пр.:

ναύτης 'морнар' од *ναῦς* 'лаѓа';

πρεσβύτης 'старец' од *πρεσβυς* 'стар';

πολίτης 'граѓанин' од *πόλις* 'град' и тн. или со проширување:

-ατης ἀγνάτης 'чувар на улици' од *ἀγνιά* 'улица';

-ωτης δεσμώτης 'затвореник, окован(ик)' од *δεσμός* 'окови';

-ιωτης στρατιώτης 'војник' од *στρατιά* 'војска'

Суфиксот *-ίτης* во множина *-ῖται*, *-ιτες* во текот на целата историја на грчкиот јазик играл многу важна улога. Често го преземал и местото на суф. *-της* за *nomina agentis* (на пр. *δικαστής*, *δικαστήρ* 'судија') на кој во словенските јазици му одговарал суф. *-тел*, индо-иранските *-tar*, *-tal-* лат. *-tor-* и др. Добиен е под влијание на суфиксалните образувања со *-της* од *-ι-* основите од типот на *πολίτης* < *πόλις*. Подоцна *-ι-* од основата сраснува со суф. *-της* и тој започнува да се додава и на изведенки од други основи, сп. *ὀδίτης* 'патник' од *ὁδός* 'пат' о – основа, или *τεχνίτης* 'занаџчија' од *τέχνη* 'уметност', а – основа и сл.

Суфиксот *-ιτης* особено често се употребува за означување на група луѓе, припадници кон некоја стопанска гранка, во технички, воени, поморски, идеолошки термини и сл. Се употребува и за означување на жители од поодделни места и етници, сп.:

Τεγεάτης 'жител на Тегеја', со проширување *-ιάτης Σπαρτιάτης* 'Спартанец', а особено често со *-ιτης Ἀβδηρίτης* 'жител на Абдера' или *Βαρδανουφίτης* 'приврзаник на ересот на Варсануфиј'.

Суфиксот *-της*, *-ιτης* е проширен и со едно *-σ-* од сигматските основи: *Ὀρέστης* од *ὄρος* 'планина' и сл. кое особено во христијанската епоха се шири и на други основи, на пр.: *γραμματίστης* 'книжник', *Ελληνιστής* 'што зборува грчки', *εὐαγγελιστής* 'евангелист' и сл.

На Родос обој суфикс се употребува во значење: членови на различни братства или здруженија, сп.: *Ἀδωνιάσται* 'поклоници на Адонис', *Ἀσκληπιάσται* 'поклоници на Асклапиос', *Ἀφροδιτιάσται* 'поклоници на Афродита' и тн.⁷

⁷ P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933, p. 310-320; C. D. Buck, *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago-Illinois 1955, p. 336; A. Debrunner, *Griechische Wortbildungslehre*, Heidelberg 1917, p. 178.

Се чини дека е сосема јасно дека иако овој суфикс е познат и во словенските јазици, тој го нема тоа значење и таа употреба, што ги има во грчкиот, а ја нема ни истата фреквентност. Независно од тоа, преведувачот, под влијание на грчката форма и значење, и врз основа на фактот дека таа форма не е сосема туѓа во словенскиот, на суф. *-ite* му придава и значење карактеристично за грчкиот јазик.

Пред извесно време пишував за „Антропонимски и топонимски образувања на *-ane/-jane*“⁸ исто така врз материјал од Мазуринската крмчија, во која се разгледуваат 73 називи на ереси изведени од лични имиња (59 називи или 81%) и од топоними, но по ист образец (14 називи или 19%). Личните имиња што се наоѓаат во основата на овие називи се од грчко (33 називи или 45%), латинско (13 називи или 18%) или еврејско, односно семитско потекло (12 називи или 16%). Иако во сите словенски јазици овој суфикс е многу продуктивен, образувањата од типот Василидиане, ПиѠагорѓне, Павлиане, Адамлѓне и сл., што ги среќаваме во ракописот, не се вообичаени за нив. Тука претпоставуваме директно влијание на латинскиот суф. *-ianus* и грчките *-iāvos* и *-iavós*.

Во латинскиот јазик со суф. *-ianus* се образувале многубројни етнички имиња и патронимици, а подоцна, патронимиците на *-ianus* започнале да се употребуваат и како лични имиња, на пр.: *Flavius* < *Flavianus*, *Cornelius* < *Cornelianus*, *Tatius* < *Tatianus* и сл. Ваквите имиња се позајмени подоцна како во словенските, така и во сите други европски јазици. Такви двојни форми наоѓаме и меѓу примерите што се споменуваат во Мазуринската крмчија, на пр. Севир и Севиријан, Вардис и Вардисијан и сл. Покрај патронимското значење, во латинскиот јазик изведенките на *-ianus* од лично име добиваат и значење на политичка и идеолошка припадност, на пр.: *Ciceroniani*, *Pompeiani* итн. Од латинскиот, ваквите форми со исто значење се пренесени и во грчкиот јазик.

Во грчкиот јазик се разликуваат два вакви суфикса: а) *-iāvos* со долго а (а), *-ηvos*, во северозападниот дел од Мала Азија со значење на етници, главно од негрчко потекло, на пр.: *Ἀσιᾶνός* < *Ἀσία*, *Σκυθιανός* < *Σκυθία*, б) *-iavós*, со кратко а (а), поново образување од хелинистичко и рановизантиско време, позајмен од латинскиот, на пр. општопознатото *Χριστιανός* од *Χριστός*, *Ἡρωδιανοί* ‘приврзаници на Ирод’ итн. и други секташки имиња, наспроти лат. *Mari-ani*, *Pompei-ani*, *Caesar-iani* и сл. ‘приврзаници на Мариј, Помпеј, Каесар’⁹.

Под влијание на тоа што јужнословенските племиња го имале во својот јазик несловенскиот суф. *-ianos/-iani*, при тоа тој бил многу продуктивен,

⁸ К. Илиевска, *Антропонимски и топонимски образувања на -ane/-ne*, *Македонски јазик* (38), во печат.

⁹ Debrunner, *op. cit.*, p. 162.

во балканската романизирана јазична средина неговата употреба можела да стане уште поактивна и тоа во обете значења.

И во примерите со суф. *-ите*, односно *-исте*, *-асте* и *-оте*, како и во примерите со суф. *-ане/-јане* се набљудува раширување на сферата на употреба и развивање на нови значења, како под влијание на балканската јазична средина, така и, не помалку важно, под влијание на подлошката во процесот на работа во една двојазична, или дури и повеќејазична средина, каде што случаите на интерференција не биле ретки.

Красимира Илиевска

О НЕКОТОРЫХ НЕСЛОВЯНСКИХ СУФФИКСАХ В ПРОИЗВОДНЫХ ОТ ЛИЧНЫХ ИМЕН В МАЗУРИНСКОЙ КОРМЧЕЙ

В этом докладе рассматриваются названия ересей образованных с суффиксом *-ите* и происходящих из него *-исте*, *-асте* и *-оте*, которые встречаются в Мазуринской кормчей.

В рукописи 59 примеров с суф. *-ите* от 25 основ, 3 примера с суф. *-исте* и по одному с суф. *-асте* *-оте*. Два названия употребляются параллельно: *Маркионите/-исте*, *Павлианите/-исте*. Анализ основ показывает, что 18 названий образовано из греческих личных имен, 3 из латинских, 1 из топонима и 5 из аппелятивов. Одно название неясно.

Суф. *-ит* непродуктивен в славянских языках. Встречается только в некоторых деноминативах и девербативах типа: *истинит*, *законит* и в интернациональных словах греческого происхождения типа: *езуит*, *космополит*, *митрополит*. Известен и интернациональный суф. *-ист/-иста* также греческого происхождения, для образования *nomina agentis* означающих профессию, занятие, интересы, черты характера и тд.: *лингвист*, *машинист*, *статист*, *коммунист*, *идеалист*, *оптимист* и тд.

Суф. *-итης* в течение всей истории греческого языка играл очень важную роль. Кроме *nomina agentis* с этим суффиксом образовывались деноминативы и девербативы, названия приверженцев идеологии или жителей местности: *Βαρσανουφίτης* 'приверженцы ереси Варсануфия' или *Τεγεαίτης* 'жители Тегей'. Под влиянием этой распространенности, в балканской двуязычной или даже многоязычной среде дошло до перенесения письменным путем этого суффикса с соответствующим значением. Точно такую же ситуацию наблюдаем и при анализе названий ересей с суф. *-ане/-дне* где из 73 названий, 59 прямые образования из личных имен типа общезвестных *христиане*, *гегелияне*.